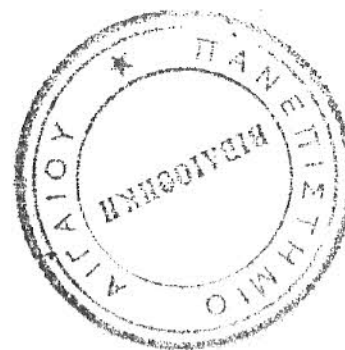

- ✿ Το βιβλίο τούτο κυκλοφόρησε για πρώτη φορά τὸ 1961, μετὰ τὸ θάνατο τοῦ συγγραφέα, στὰ γαλλικά, ἀπ' αὐτοῦ καὶ ἡ μετάφραση αὐτή.
- ✿ Ἡ ἐκδοση αὐτή εἶναι πλήρης καὶ χωρὶς συντομεύσεις.
- ✿ Τίτλος τοῦ πρωτοτύπου: *Les damnés de la terre.*

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
“ΚΑΛΒΟΣ”
 ΑΝΑΞΑΓΟΡΑ 1, ΑΘΗΝΑ
 Τηλ. : 5246241

325 344096

ΓΑΝ

FRANTZ FANON

ΤΗΣ ΓΗΣ ΟΙ ΚΟΛΑΣΜΕΝΟΙ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

ΑΓΓΕΛΑΣ ΑΡΤΕΜΗ

19 ΙΑΝ. 1988

καλβος

1982

010885

ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Ὁ Φράντς Φανόν γεννήθηκε στὴ Μαρτινίκα (γαλλικὴ ἀποικία στὶς μικρὲς Ἀντίλλες) ἀπὸ μαύρους γονεῖς καὶ πέθανε τὸ 1961 σὲ ἡλικία 37 ἐτῶν. Ὁ Φ. Φ. ἦταν ψυχίατρος κι ἐργάστηκε γιὰ ἓνα διάστημα σὲ κλινικὲς τῆς ἀποικιοκρατούμενης τότε Ἀλγερίας. Ἐκεῖ συνδέθηκε μὲ τὸ Ἐθνικὸ Ἀπελευθερωτικὸ Μέτωπο (F. L. N.) καὶ πρόσφερε τὶς ὑπηρεσίες του στὴν ὑπόθεση τῆς Ἀλγερινῆς Ἐπανάστασης. Ἀπὸ τὶς στήλες τοῦ κεντρικοῦ ὀργάνου τοῦ F. L. N. «Ἐλ Μουτζαχίντ» ἐπιδίωξε νὰ καθορίσει τὸν κοινωνικὸ χαρακτήρα καὶ νὰ διαγράψει τὰ ὄρια τῆς Ἀλγερινῆς Ἐπανάστασης. Ἡ ἐπαφή του μὲ τὰ ἀντιαποικιακὰ κινήματα, ἰδιαίτερα τῆς Ἀφρικῆς, τοῦ ἐπέτρεψε τὴ θεωρητικὴ γενίκευση σημαντικῶν νέων ἐμπειριῶν τοῦ ἀντιαποικιακοῦ ἀγώνα. Καρπὸς τῶν ἀναζητήσεων αὐτῶν εἶναι τὰ βιβλία του: «Μαῦρο δέρμα, ἄσπρες μάσκες» (1952), «Κοινωνιολογία μιᾶς Ἐπανάστασης» (1960), «Γιὰ τὴν Ἀφρικανικὴ Ἐπανάσταση», «Ρατσισμὸς καὶ Κουλτούρα» (στὸ περιοδικὸ «Πρεζάνς Ἀφρικαίν») καὶ «Τῆς γῆς οἱ κολασμένοι» (1961). Πολλὲς μικρότερες ἐργασίες του δημοσιεύτηκαν κατὰ διαστήματα στὰ περιοδικὰ «Οἱ Νέοι Καιροὶ» καὶ «Ἐπιθεώρηση τῆς Κοινωνιολογίας».

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	σελ.
1. Περὶ βίας	9
Περὶ βίας σὲ διεθνὲς ἐπίπεδο	71
2. Μεγαλειὸ καὶ ἀδυναμία τοῦ αὐθορμητισμοῦ..	84
3. Οἱ τालαιπωρίες τῆς ἐθνικῆς συνείδησης...	124
4. Περὶ ἐθνικῆς κουλτούρας	180
Ἀμοιβαία θεμελίωση τῆς ἐθνικῆς κουλτούρας καὶ τῶν ἐθνικοαπελευθερωτικῶν ἀγώνων..	212
5. Ἀποικιακοὶ πόλεμοι καὶ ψυχικὲς διαταραχὲς	224
Περὶ ἐγκληματικῶν τάσεων τοῦ βορειοαφρικανοῦ κατὰ τὸν ἐθνικοαπελευθερωτικὸ πόλεμο	271
Ἐπίλογος	289

4. ΠΕΡΙ ΕΘΝΙΚΗΣ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑΣ

Δέν φτάνει νά γράψεις ένα επαναστατικό τραγούδι για νά συμμετάσχεις στην αφρικανική επανάσταση. Πρέπει νά κάνεις αυτήν τήν επανάσταση μαζί με τόν λαό. Με τò λαό και τὰ τραγούδια θά ῥθουν ἀπό μόνα τους.

Γιά νά ἔχεις αὐθεντική δράση πρέπει νά εἶσαι ὁ ἴδιος ζωντανό μέλος τῆς Ἀφρικῆς και τῆς σκέψης της, ένα στοιχείο αὐτῆς τῆς λαϊκῆς ἐνεργητικότητας πού ἔχει δλόκληρη κινητοποιηθεῖ για τήν ἀπελευθέρωση, για τήν πρόοδο και τήν εὐτυχία τῆς Ἀφρικῆς. Δέν ὑπάρχει καμιὰ θέση ἔξω ἀπ' αὐτόν τόν ένα και μόνο ἀγώνα οὔτε για τόν καλλιτέχνη, οὔτε για τόν διανοούμενο πού δέν εἶναι ὁ ἴδιος στρατευμένος και ἀπόλυτα κινητοποιημένος μαζί με τò λαό στο μεγάλο ἀγώνα τῆς Ἀφρικῆς και τῆς ἀνθρωπότητας πού ὑποφέρει.

Σεκού Τουρέ (1)

Κάθε γενιά ἀνακαλύπτει μέσα σ' ένα σχετικό σκοτάδι τήν ἀποστολή της, τήν ἐκπληρώνει ἢ τήν προδίνει. Στις ὑπαγνάπτυκτες χώρες οἱ προηγούμενες γενιές ἀντιστάθηκαν στην διάβρωση πού ἐπιδίωκε ἡ ἀποικιοκρατία και συγχρόως προετοίμασαν τήν ὠρίμανση τῶν σημερινῶν ἀγώνων.

1. «Ὁ πολιτικός ἡγέτης σάν ἐκπρόσωπος μιᾶς κουλτούρας». Μήνυμα στο δεύτερο Συνέδριο τῶν Μαύρων Συγγραφέων και Καλλιτεχνῶν, Ρώμη, 1959.

Τώρα πού εἴμαστε στην καρδιά τοῦ ἀγώνα πρέπει νά πάψουμε νά ὑποτιμοῦμε τή δράση τῶν πατέρων μας ἢ νά προσποιούμαστε πὼς μᾶς εἶναι ἀκατανόητη ἡ σιωπή τους ἢ ἡ παθητικότητα τους. Ἀγωνίστηκαν ὅπως μπορούσαν, με τὰ ἔπλα πού εἶχαν τότε, κι ἂν οἱ ἀντίλαλοι τῆς πάλης τους δέν ἔφτασαν στην διεθνή ἀρένα ὁ λόγος βρίσκεται λιγότερο στην ἔλλειψη ἡρωϊσμοῦ ἀπ' ὅσο σέ μιὰ βασικά διαφορετική διεθνή κατάσταση. Χρειάστηκε περισσότεροι, ἀπό ἕναν ἀποικιοκρατούμενο νά ποῦνε «αὐτό δέν μπορεῖ νά συνεχιστεῖ ἄλλο», χρειάστηκε περισσότερες ἀπό μία φυλή νά επαναστατήσουν, χρειάστηκε περισσότερες ἀπό μία ἀνταρσίες νά καταπινοῦν, περισσότερες ἀπό μία διαδηλώσεις νά διαλυθοῦν, για νά μπορέσουμε ἐμεῖς σήμερα νά ἀτενίζουμε με τέτοια δεβαιότητα τή νίκη.

Ἡ ἱστορική μας ἀποστολή, ἐμᾶς πού πήραμε τήν ἀπόφαση νά σπάσουμε τόν ἀποικιοκρατικό ζυγό, εἶναι νά οργανώσουμε ὅλες τίς ἀνταρσίες, ὅλες τίς πράξεις ἀπελπισίας, ὅλες τίς ἀποτυχημένες ἢ πνιγμένες στο κῆμα ἀπόπειρες.

Σ' αὐτό τò κεφάλαιο θά ἀναλύσουμε τò πρόβλημα, πού τὸ θεωροῦμε θεμελιώδες, τῆς δικαίωσης τῆς διεκδίκησης ἐνός ἔθνους. Πρέπει ν' ἀναγνωρίσουμε ὅτι τò πολιτικό κόμμα πού κινητοποιεῖ τò λαό δέν ἀσχολεῖται σχεδόν καθόλου με αὐτό τò πρόβλημα τῆς δικαίωσης. Τὰ πολιτικά κόμματα ξεκινοῦν ἀπό τὰ συγκεκριμένα διώματα και στ' ὄνομα κήτῶν τῶν διωμάτων, στ' ὄνομα αὐτῆς τῆς ἐπικαιρότητας πού ἄραίνει στο παρὸν και στο μέλλον τῶν ἀνδρῶν και τῶν γυναικῶν, πραγματοποιοῦν τή δράση τους. Τὸ πολιτικό κόμμα μπορεῖ νά μιλάει με συγκεκριμένους ὅρους για τὸ ἔθνος, ἀλλὰ αὐτό πού τὸ ἐνδιαφέρει εἶναι ὁ λαός, πού τ' ἀκούει, νά καταλάβει τήν ἀναγκαιότητα νά λάβει μέρος στην ἀγώνα, ἂν θέλει ἀπλῶς νά ἐπιζήσει.

Ξέρουμε σήμερα πὼς στην πρώτη φάση τῆς ἐθνικῆς πάλης ἡ ἀποικιοκρατία προσπαθεῖ νά παραπλανήσει τήν ἐθνική διεκδίκηση παίρνοντας οἰκονομικά μέτρα. Ἀπὸ τή στιγμή τῶν πρώτων διεκδικήσεων ἡ ἀποικιοκρατία προσπαεῖται πὼς ἔχει κατανόηση και με ἐπιδεικτική ταπεινο-

προσύνη παραδέχεται πώς η περιοχή πάσχει από σοβαρή υπανάπτυξη, που κάνει απαραίτητη μία σημαντική οικονομική και κοινωνική προσπάθεια.

Και πράγματι συμβαίνει ορισμένα θεαματικά μέτρα, έργα για την απασχόληση των ανέργων, εδώ κι εκεί, να καθυστερούν για μερικά χρόνια την αποκραυστάλλωση της εθνικής συνείδησης. Αλλά αργά ή γρήγορα, η αποικιοκρατία καταλαβαίνει πώς δεν μπορεί να πραγματοποιήσει ένα σχέδιο μεταρρυθμίσεων οικονομικο-κοινωνικών, που να ικανοποιήσει τους πόθους των αποικιοκρατούμενων μαζών. Ακόμα και στο επίπεδο του γεμίσματος της κοιλάδας, η αποικιοκρατία δείχνει την έγγενή αδυναμία της. Το αποικιοκρατικό κράτος ανακαλύπτει πολύ γρήγορα πώς το να θελήσει να αφοπλίσει τα εθνικά κόμματα στον οικονομικό τομέα και μόνο, θα είχε σαν αποτέλεσμα να γίνει στις αποικίες αυτό που δεν θέλησε να κάνει στα δικά του εδάφη. Και δεν είναι τυχαίο το ότι σήμερα άνθει παντού η θεωρία του Καρτιέ.

Η πίκρα του Καρτιέ απέναντι στην επιμονή της Γαλλίας να δεσμεύεται με ανθρώπους που θα πρέπει να τρέφει, ενώ τόσο Γάλλοι ζούν στη στέρηση, φανερώνει την αδυναμία της αποικιοκρατίας να μεταμορφωθεί σε ανιδιοτελές πρόγραμμα βοήθειας και υποστήριξης. Γι' αυτό ξαναλέμε πώς δεν πρέπει να χάνουμε τον καιρό μας επαναλαμβάνοντας πώς είναι προτιμότερη ή πείνα με αξιοπρέπεια παρά το ψωμί της δουλοπρέπειας. Αντίθετα πρέπει να πεισθούμε ότι η αποικιοκρατία είναι ανίκανη να δημιουργήσει για τους αποικιοκρατούμενους λαούς τις υλικές συνθήκες που πιθανόν να τους έκαναν να ξεχάσουν την έγνοια τους για αξιοπρέπεια. Μόλις η αποικιοκρατία καταλάβει που την οδηγεί η τακτική της για κοινωνικές μεταρρυθμίσεις τη βλέπουμε να ξαναποκτά τις παλιές της αντιδράσεις, να ενισχύει τις δυνάμεις της αστυνομίας, να φέρνει στρατεύματα και να ξεκαθιδρύει ένα καθεστώς τρόμου που ταιριάζει καλύτερα με τα συμφέροντά της και την ψυχολογία της.

Στα πλαίσια των πολιτικών κομμάτων παρουσιάζονται αποικιοκρατούμενοι άνθρωποι της κουλτούρας. Γι' αυτούς τους ανθρώπους η διεκδίκηση μιας εθνικής κουλτούρας, ή επιθεώρηση της ύπαρξης μιας τέτοιας κουλτούρας αποτελεί ένα προνομιούχο πεδίο μάχης. Ενώ οι πολιτικοί εγγράφουν τη δράση τους στην πραγματικότητα, οι άνθρωποι της κουλτούρας τοποθετούνται στα πλαίσια της ιστορίας. Απέναντι στον αποικιοκρατούμενο διανοούμενο που αποφάσισε να απαντήσει επιθετικά στην αποικιοκρατική θεωρία περί της προ-αποικιακής δαρβαρότητας, η αποικιοκρατία θ' αντιδράσει ελάχιστα. Θ' αντιδράσει ακόμα λιγότερο όταν οι ιδέες που αναπτύσσονται από τη νέα αποικιοκρατούμενη инτελιγκέντσια υποστηρίζονται πλατιά από τους ειδικούς της μητρόπολης. Θα είναι κοινοτοπία να σημειώσουμε ότι από πολλές δεκαετίες πολυάριθμοι ευρωπαίοι έρευνητές αποκατάστησαν χονδρικά τους αφρικανούς, μεξικανούς ή περουβιανούς πολιτισμούς. Πολλοί εκπλήσσονται από το πάθος, με το οποίο οι αποικιοκρατούμενοι διανοούμενοι υπερασπίζονται την ύπαρξη μιας εθνικής κουλτούρας. Αλλά εκείνοι που καταδικάζουν αυτό το υπερβολικό πάθος περιέργως ξεχνούν ότι ο ψυχισμός τους, το έγώ τους προφυλάσσεται αναπαυτικά πίσω από έναν γαλλικό ή γερμανικό πολιτισμό που έχει δώσει τις αποδείξεις του και που κανένας δεν αμφισβητεί.

Παραδέχομαι ότι στο πλάνο της ύπαρξης το γεγονός ότι υπήρξε ο πολιτισμός των Αζτεκών δεν αλλάζει μεγάλα πράγματα στην κατάσταση της διατροφής του Μεξικανού αγρότη σήμερα. Παραδέχομαι ότι όλες οι αποδείξεις που θα μπορούσαν να δοθούν για την ύπαρξη ενός θαυμαστού πολιτισμού των Σονγκάι δεν αλλάζει το γεγονός ότι οι Σονγκάι σήμερα είναι υποσιτισμένοι, αναλφάβητοι, πεταμένοι ανάμεσα στον σόρανο και στο νερό, με άδειο κεφάλι κι άδειο μάτια. Αλλά είπαμε πολλές φορές πώς αυτή η παθιασμένη αναζήτηση ενός εθνικού πολιτισμού κατά την αποικιακή εποχή δικαιώνεται από την φροντίδα των αποικιοκρατούμενων διανοουμένων να αποστασιοποιηθούν από

να εκείνη της χώρας του. Η αποικιοκρατία που δεν διαφοροποίησε τις προσπάθειές της, δεν έπαψε να δηλώνει ότι ο Νέγρος είναι ένας άγριος, κι ο Νέγρος γι' αυτήν δεν είναι ούτε Άγγολέξος ούτε Νιγηριανός. Μιλούσε για το Νέγρο. Για την αποικιοκρατία, αυτή ή απέραντη ήπειρος ήταν μια φωλιά άγριων, μια χώρα που τη λυμαινεται ή δεισιδαιμονία κι ο φανατισμός, μια χώρα άξιοκαταφρόνητη, βαρειά από την κατάρρα του Θεού, χώρα ανθρωποφάγων, χώρα Νέγρων. Η καταδίκη της αποικιοκρατίας είναι ήπειρωτική. Η δήλωση της αποικιοκρατίας ότι ή ανθρώπινη νύχτα χαρακτηρίζει την προ-αποικιακή περίοδο άφορα το σύνολο της αφρικανικής ήπειρου. Οι προσπάθειες του αποικιοκρατούμενου ν' αποκατασταθεί και να ξεφύγει από την αποικιακή συκοφάντηση, εγγράφονται λογικά στην ίδια προοπτική μ' εκείνη της αποικιοκρατίας. Ο αποικιοκρατούμενος διανοούμενος, που έχει φύγει πολύ μακριά από τη δυτική κουλτούρα και που βάζει στο μυαλό του να ανακηρύξει την ύπαρξη μιας κουλτούρας, δεν το κάνει ποτέ στ' όνομα της Άγγόλας ή της Δαχομένης. Η κουλτούρα που ανακηρύσσει είναι ή αφρικανική κουλτούρα. Ο Νέγρος, που ποτέ δεν υπήρξε τόσο Νέγρος όσο από τότε που κυριαρχείται από το Λευκό, όταν αποφασίζει ν' αποδείξει την κουλτούρα του, να κάνει πολιτιστικό έργο, καταλαβαίνει πώς ή ιστορία του υποδεικνύει ένα συγκεκριμένο δρόμο κι ότι πρέπει να επιδείξει μια νέγρική κουλτούρα.

Και είναι βέβαια αλήθεια ότι οι μεγάλοι υπεύθυνοι αυτού του ρατσισμού της σκέψης, ή τουλάχιστον των εκδηλώσεων της σκέψης, είναι και παραμένουν οι Ευρωπαίοι, που δεν έπαψαν ν' αντιτάσσουν τη λευκή κουλτούρα στις άλλες μη-κουλτούρες. Η αποικιοκρατία δεν νόμισε πώς έπρεπε να χάσει τον καιρό της για ν' άρνηθεί τη μιá μετά την άλλη τις κουλτούρες των διαφόρων εθνών. Έτσι κι ή απάντηση του αποικιοκρατούμενου θα είναι άμέσως ήπειρωτική. Στην Άφρική, ή αποικιοκρατούμενη λογοτεχνία των τελευταίων είκοσι χρόνων δεν είναι ήθνική λογοτεχνία, αλ-

λά λογοτεχνία των Νέγρων. Η έννοια της Νεγροσύνης π.χ. αποτέλεσε την συναισθηματική, αν όχι λογική, αντίθεση σ' αυτήν την προσβολή που κάνει ο λευκός άνθρωπος στην ανθρωπότητα. Αυτή ή Νεγροσύνη που έκσφενδονίζεται ενάντια στην περιφρόνηση του Λευκού αποδεικνύεται σε όρισμένους τομείς σαν ή μόνη ίκανή να καταργήσει απαγορεύσεις και άφορισμούς. Έπειδή οι διανοούμενοι της Γουινέας ή της Κένυας βρίσκονταν αντιμέτωποι πρώτ' απ' όλα με το γενικό έξοστρακισμό, με την γενική περιφρόνηση του κυρίαρχου, ή αντίδρασή τους ήταν ν' αυτοθαυμαστούν και να τραγουδήσουν τον εαυτό τους. Την άνευ όρων καθιέρωση της ευρωπαϊκής κουλτούρας ακολούθησε ή άνευ όρων καθιέρωση της αφρικανικής κουλτούρας. Στο σύνολό τους οι ύμνητες της Νεγροσύνης θα αντιπαραθέσουν τη γριά Ευρώπη στη Νέα Άφρική, τη βαρετή λογική στην ποίηση, την καταπιεστική λογική στην ανήσυχη φύση, από τη μιá μεριά ή δυσκαμψία, ή ταιριμότητα, το πρωτόκολλο, ή σκαπτικισμός, από την άλλη ή άγνότητα, ή ζωηρότητα, ή ελευθερία, γιατί όχι κι ο αισθησιασμός. Άλλά επίσης και ή άνευθυνότητα.

Οι ύμνητες της νεγροσύνης δεν διστάζουν να ξεπεράσουν τα όρια της ήπειρου. Από την Άμερική μαύρες φωνές πιάνουν αυτόν τον ύμνο σε αύξημένη ένταση. Ο «μαύρος κόσμος» βλέπει το φως και ο Μπούζια της Γκάνα, ο Μπιράγκο Ντιούπ της Σενεγάλης, ο Χαμπατέ Μπά του Σουδάν, ο Σαίν-Κλαίρ Ντραίγκ του Σικάγου δεν διστάζουν να δηλώσουν την ύπαρξη κοινών δεσμών, όμοιες γραμμές δύναμης.

Θά μπορούσαμε επίσης ν' αναφέρουμε εδώ το παράδειγμα του άραβικού κόσμου. Ξέρουμε πώς ή πλειονότητα των άραβικών εδάφων ήταν ύποταχτή στην αποικιακή κυριαρχία. Η αποικιοκρατία έκανε σ' αυτές τις περιοχές τις ίδιες προσπάθειες για να άγγιστρώσει στο πνεύμα των ιθαγενών την ιδέα ότι ή ιστορία τους πριν από την αποικιοποίηση ήταν μιá ιστορία κυριαρχημένη από τη βαρβαρότητα. Ο ήθνιοαπελευθερωτικός άγώνας συνοδεύτηκε από έ-

να πολιτιστικό φαινόμενο γνωστό με την ονομασία ζύπνιμα του Ισλάμ. Το πάθος με το οποίο οι σύγχρονοι Άραβες συγγραφείς θυμίζουν στους λαούς τους τις μεγάλες σελίδες της αραβικής ιστορίας, είναι μια απάντηση στα φέμματα του άποικιοκράτη. Τα μεγάλα ονόματα της αραβικής λογοτεχνίας προβάλλονται και το παρελθόν του αραβικού πολιτισμού επισείεται με την ίδια παραφορά, την ίδια φλόγα όπως εκείνα των αφρικανικών πολιτισμών. Οι Άραβες ηγέτες προσπάθησαν να ξανακαθιερώσουν εκείνη την περίφημη Ντάρ Έλ Σαλάμ, που έλαμψε τόσο φωτεινή τον 13ο, 14ο και 15ο αιώνα.

Σήμερα, στο πολιτικό πεδίο, η Αφρικανική Ένωση συγκεκριμενοποιεί αυτή τη θέληση να ξαναπαρθεί ή κληρονομιά του παρελθόντος και να ανθίσει. Σήμερα Άραβες γιατροί και ποιητές καλούν ό ένας τον άλλον πάνω από τα σύνορα, προσπαθώντας να καθιερώσουν έναν νέο αραβικό πολιτισμό, μια νέα αραβική κουλτούρα. Στο όνομα του αραβισμού συγκεντρώνονται αυτοί οι άνθρωποι, στ' όνομά του προσπαθούν να σκέφτονται. Πάντως, στον αραβικό κόσμο, το εθνικό αίσθημα διατήρησε, ακόμα και υπό την άποικιοκράτη κυριαρχία, μια ζωηρότητα που δεν την βρίσκουμε στην Αφρική. Έτσι δεν διακρίνουμε στην Αραβική Ένωση αυτήν την αυθόρμητη επικοινωνία όλων με όλους. Αντίθετα, παραδόξως ό καθένας προσπαθεί να τραγουδήσει τα επιτεύγματα του έθνους του. Καθώς το πολιτιστικό φαινόμενο έχει απαγγιστωθεί από την έλλειψη διαφοροποίησης που το χαρακτήριζε στον αφρικανικό κόσμο, οι Άραβες δεν κατορθώνουν πάντα να σβήνουν τον έναυτό τους μπροστά στο αντικείμενο. Το πολιτιστικό δίωμα δεν είναι εθνικό, αλλά αραβικό. Το πρόβλημα δεν είναι ακόμα να εξασφαλιστεί μια εθνική κουλτούρα, δεν είναι ακόμα να δημιουργηθεί το κίνημα των εθνών, αλλά να καθιερωθεί μια αραβική ή αφρικανική κουλτούρα απέναντι στη γενική καταδίκη από τον δυνάστη. Στο αφρικανικό πεδίο, όπως και στο αραβικό, βλέπουμε πώς η διεκδίκηση του ανθρώπου της κουλτούρας της άποικιοκρατούμενης χώρας είναι συγ-

κριτική, ήπειρωτική, παγκόσμια στην περίπτωση των Άράβων.

Αυτή η ιστορική υποχρέωση, που μπροστά της βρέθηκαν οι Άφρικανοί άνθρωποι της κουλτούρας, να ρατσικοποιήσουν τις διεκδικήσεις τους, να μιλήσουν περισσότερο για αφρικανική παρά για εθνική κουλτούρα θα τους οδηγήσει σ' ένα αδιέξοδο. Άς πάρουμε για παράδειγμα την περίπτωση της Αφρικανικής Έταιρίας Κουλτούρας. Αυτή η εταιρία δημιουργήθηκε από Άφρικανούς διανοούμενους που ήθελαν να γνωριστούν, ν' ανταλλάξουν τις εμπειρίες τους και τις έρευνές τους. Ό σκοπός αυτής της εταιρίας ήταν λοιπόν να δηλώσει την ύπαρξη μιας αφρικανικής κουλτούρας, να καταγράψει αυτήν την κουλτούρα στα πλαίσια των καθορισμένων εθνών, ν' αποκαλύψει τον έσωτερικό δυναμισμό κάθε μιας από τις εθνικές κουλτούρες. Άλλά συγχρόνως αυτή η εταιρία ανταποκρινόταν σε μιάν άλλη απαίτηση: να τοποθετηθεί στο πλάι της ευρωπαϊκής πολιτιστικής εταιρίας που απειλούσε να μεταμορφωθεί σε οικουμενική πολιτιστική εταιρία. Στη ρίζα αυτής της απόφασης υπήρχε λοιπόν η έγνοια να είναι παρόντες στην παγκόσμια συνάντηση με όλα τους τα όπλα, με μια κουλτούρα εγαλμένη από τα ίδια τα σπλάχνα της αφρικανικής ήπειρου. Όμως πολύ γρήγορα αυτή η εταιρία φανερώνει την αναρμοδιότητά της να περιλάβει όλους αυτούς τους διαφορετικούς σκοπούς και περιορίζεται σε επιδεικτικές εκδηλώσεις: να δείχνουν στους Ευρωπαίους πώς υπάρχει αφρικανική κουλτούρα, να αντιτίθενται στους πεισματάρηδες και ναρκισσευόμενους Ευρωπαίους, τέτοια θα είναι ή συνηθισμένη νοοτροπία των μελών αυτής της εταιρίας. Δείξαμε ότι αυτή η νοοτροπία ήταν φυσιολογική και δικαιωόταν από το φέμμα που προπαγάνδιζαν οι δυτικοί άνθρωποι της κουλτούρας. Άλλά ό εκφυλισμός των σκοπών αυτής της εταιρίας θα βαθύνει με την επεξεργασία της έγνοιας της νεγροσύνης. Η Αφρικανική Έταιρία θα γίνει ή πολιτιστική εταιρία του μαύρου κόσμου, και θ' αναγκαστεί να συμπεριλάβει τη νέγρική διασπορά, δηλαδή τις δεκάδες εκα-

αυμύρια των Μαύρων που είναι σκορπισμένοι στις αμερικανικές ηπείρους.

Οι Νέγροι που βρίσκονται στις Ήνωμένες Πολιτείες, στην Κεντρική ή στη Λατινική Αμερική είχαν πραγματικά ανάγκη να συνδεθούν με μια πολιτιστική μήτρα. Το πρόβλημα που αντιμετώπιζαν δεν ήταν θεμελιακά διαφορετικό από εκείνο που αντιμετώπιζαν οι Αφρικανοί. Οι Λευκοί της Αμερικής δεν τους συμπεριφέρθηκαν διαφορετικά από ότι εκείνοι που κυριαρχούσαν τους Αφρικανούς. Είδαμε ότι οι Λευκοί ήταν συνηθισμένοι να θάζουν όλους τους Νέγρους στο ίδιο σακί. Στο πρώτο συνέδριο της Αφρικανικής Έταιρίας Κουλτούρας που έγινε στο Παρίσι το 1956, οι Αμερικανοί νέγροι αβρότητα σκέφτηκαν τα προβλήματα τους στο ίδιο πλάνο μ' εκείνα των όμοφύλων τους Αφρικανών. Οι Αφρικανοί άνθρωποι της κουλτούρας μιλώντας για αφρικανικούς πολιτισμούς ζητούσαν λογικά πολιτικά δικαιώματα για τους πρώην σκλάβους. Αλλά, προσδευτικά, οι Αμερικανοί νέγροι κατάλαβαν ότι τα υπαρκτά προβλήματα που αντιμετώπιζαν εκείνοι δεν αντιστοιχούσαν σ' εκείνα που αντιμετώπιζαν οι Αφρικανοί νέγροι. Οι Νέγροι του Σικάγου δεν μοιάζουν στους Νιγηριανούς και στους Ταγκανικανούς παρά μόνο στο μέτρο που καθορίζονται όλοι σε σχέση με τους Λευκούς. Αλλά όταν περάσουν οι πρώτες συγκρούσεις, όταν η υποκειμενικότητα ηρεμήσει, οι Αμερικανοί νέγροι καταλαβαίνουν ότι τ' αντικειμενικά προβλήματα είναι θεμελιακά ετερογενή. Οι δηλώσεις της ελευθερίας, όπου Μαύροι και Λευκοί Αμερικάνοι προσπαθούν να κάνουν να υποχωρήσει ή φυλετική διάκριση, δεν έχουν στη βάση τους και στο αντικείμενό τους καμιά σχέση με την ήρωϊκή πάλη του αγγολέζικου λαού ενάντια στην φοβερή πορτογαλική αποικιοκρατία. Έτσι κατά τη διάρκεια του δεύτερου συνεδρίου της Αφρικανικής Έταιρίας Κουλτούρας οι Αμερικανοί νέγροι αποφάσισαν τη δημιουργία μιας Αμερικανικής Έταιρίας Κουλτούρας των Μαύρων.

Η νεγροσύνη βρίσκει λοιπόν τον πρώτο της προορι-

σμό στα φαινόμενα που φανερώνουν την ιστορικοποίηση του ανθρώπου. Η νέγρικη κουλτούρα, ή νεγρο-αφρικανική κουλτούρα διαμελιζόταν γιατί οι άνθρωποι που ήθελαν να την ενσαρκώσουν καταλάβαιναν πως κάθε κουλτούρα είναι πρώτα εθνική και πως τα προβλήματα, που διατηρούσαν σε εγγήγορη τον Ρίτσαρντ Ράιτ ή τον Λάγγκστον Χιούς, ήσαν θεμελιωδώς διαφορετικά απ' εκείνα που μπορούσαν να αντιμετωπίσουν ο Λέοπολντ Σενγκόρ ή ο Γυόμο Κενγυάττα. Το ίδιο, ορισμένα αραβικά κράτη, που είχαν ωστόσο τονίσει το γοητευτικό τραγούδι της αραβικής ανανέωσης, κατάλαβαν ότι η γεωγραφική θέση τους, ή οικονομική εξάρτηση της περιοχής τους ήσαν πιο δυνατές από το παρελθόν που θέλησαν να ξαναζωντανέψουν. Έτσι σήμερα βρίσκουμε αραβικά κράτη οργανικά συνδεδεμένα με τις μεσογειακές πολιτιστικές κοινωνίες. Γιατί αυτά τα κράτη υπόκεινται σε σύγχρονες πιέσεις, σε νέα εμπορικά κυκλώματα, ενώ τα δικτυα που κυριαρχούσαν κατά τη διάρκεια της αραβικής ακμής έχουν εξαφανιστεί. Αλλά υπάρχει κυρίως το γεγονός ότι τα αραβικά πολιτικά καθεστώτα ορισμένων κρατών είναι τόσο ετερογενή, ξένα μεταξύ τους, ώστε μια συνάντηση έστω και πολιτιστική ανάμεσα σ' αυτά τα κράτη αποδεικνύεται άνοητη.

Βλέπουμε λοιπόν πως το πολιτιστικό πρόβλημα, έτσι όπως τέθηκε μερικές φορές στις αποικιοκρατούμενες χώρες, κινδυνεύει να προκαλέσει σοβαρές αμφιβολίες. Η έλλειψη κουλτούρας των Νέγρων που διακηρύσσει ή αποικιοκρατία, ή έγγενης βαρβαρότητα των Αράβων, θα έπρεπε λογικά να οδηγήσουν σε μια έξαρση των πολιτιστικών φαινομένων, όχι πια των εθνικών, αλλά των ηπειρωτικών και περιεργα ρατσιστικοποιημένων. Στην Αφρική, το διάδημα του ανθρώπου της κουλτούρας είναι νεγρο-αφρικανικό ή αραβο-μουσουλμανικό. Δεν είναι ειδικά εθνικό. Η κουλτούρα όλο και πιο πολύ απομακρύνεται από την επικαιρότητα. Βρίσκει καταφύγιο σ' ένα χώρο παθιασμένα φλογερό και βρίσκει δύσκολα συγκεκριμένους δρόμους που θα ήσαν ωστόσο οι μόνοι που θα μπορούσαν να της προμηθεύσουν τις ιδιότητες

της γονιμότητας, της ομογένειας και της έντασης.

Αν η επιχείρηση του αποικιοκρατούμενου διανοούμενου είναι ιστορικά περιορισμένη, συντείνει ωστόσο σε μεγάλο βαθμό στο να υποστηρίζονται, να δικαιώνονται τα διαδήματα των πολιτικών. Και είναι αλήθεια πως τα διαδήματα του αποικιοκρατούμενου διανοούμενου παίρνουν καμιά φορά μορφή λατρείας, θρησκείας. Αλλά, αν θέλουμε ν' αναλύσουμε όπως πρέπει αυτήν την νοοτροπία, βλέπουμε πως φανερώνει τη συνειδητοποίηση από τον αποικιοκρατούμενο του κινδύνου που διατρέχει να σπάσει τους τελευταίους δεσμούς με το λαό του. Αυτή η δηλωμένη πίστη στην ύπαρξη μιας εθνικής κουλτούρας είναι στην πραγματικότητα μια φλογερή, απελπισμένη στροφή προς οτιδήποτε. Για να εξασφαλίσει τη σωτηρία του, για να γλυτώσει από την ανωτερότητα της λευκής κουλτούρας, ο αποικιοκρατούμενος αισθάνεται την αναγκαιότητα να επιστρέψει στις άγνωστες ρίζες, να χάσει τον εαυτό του μέσα σ' αυτόν τον θάρβαρο λαό κι ως γίνει, τι θέλει. Έπειδή αισθάνεται αλλοτριωμένος, δηλαδή ζωντανό κέντρο αντιφάσεων που απειλούν να γίνουν άξεπραστες, ο αποικιοκρατούμενος αποσπάται από το τέλμα όπου κινδύνευε να βουλιάξει και με χαμένο το σώμα, με χαμένο το μυαλό, δέχεται, αποφασίζει να επιφορτιστεί, χρίζεται. Ο αποικιοκρατούμενος ανακαλύπτει πως πρέπει ν' απαντήσει για όλα και για όλους. Δεν γίνεται μόνο υπερασπιστής, δέχεται να μπει μαζί με τους άλλους, και στο εξής μπορεί να επιτρέψει στον εαυτό του να γελάει με την παλιά του δειλία.

Αυτή η επώδυνη απόσπαση είναι ωστόσο απαραίτητη. Αν δεν το συνειδητοποιήσουμε θα παρακολουθήσουμε εξαιρετικά σοβαρούς ψυχικο-συγκινησιακούς ακρωτηριασμούς. Άνθρωποι χωρίς δχθη, χωρίς σύνορο, χωρίς χρώμα, άπατριδες, ξεριζωμένοι, άγγελοι. Το ίδιο δεν θα εκπλαγούμε αν ακούσουμε ορισμένους αποικιοκρατούμενους να δηλώνουν: «Μιλώ εξ ίσου σάν Σενεγαλέζος και σάν Γάλλος... σάν Άλγερινός και σάν Γάλλος». Σκοντάφτοντας στην αναγκαιότητα, αν θέλει να είναι ειλικρινής, να δεχτεί δυο ε-

θνικότητες, δυο πεπρωμένα, ο Άραβας και Γάλλος διανοούμενος, ο Νιγηριανός και Άγγλος διανοούμενος διαλέγεται την άρνηση ενός απ' αυτούς τους προορισμούς. Συχνότερα μὴν θέλοντας ἢ μὴν μπορώντας να διαλέξουν, αυτοί οι διανοούμενοι μαζεύουν όλους τους ιστορικούς προορισμούς που τους έχουν διαμορφώσει και τοποθετούνται ριζικά σε μιὰ «παγκόσμια προοπτική».

Γιατί ο αποικιοκρατούμενος διανοούμενος ρίχτηκε με απληστία στη δυτική κουλτούρα. Όπως τα υιοθετημένα παιδιά, που δεν σταματούν τις έρευνές τους του νέου οικογενειακού πλαισίου τους παρά τη στιγμή που αποκρυσταλλώνεται στον ψυχισμό τους ένας μίνιμουμ πυρήνας σιγουριάς, ο αποικιοκρατούμενος διανοούμενος θα προσπαθήσει να κάνει δική του την ευρωπαϊκή κουλτούρα. Δεν θ' αρκεί να γνωρίσει τον Ραμπλαί ἢ τον Ντιντερό, τον Σαίξπηρ ἢ τον Έντγκαρ Άλλαν Πόε, θα περικυκλώσει το μυαλό του ως την ακρότατη συμμαχία μ' αυτούς τους ανθρώπους.

«Η κυρά δεν ήταν μόνη
είχε κι ένα σύζυγο
σύζυγο πολύ κομψό
που μιλούσε για Ρακίνα και Κορνέιγ
και Βολταίρο και Ρουσσώ
για τὸ γέροντα Ούγκώ και τὸ νεαρό Μυσσέ
για τὸς Ζίντ και Βαλερό
κι ένα σωρό ακόμη» (2).

Αλλά τη στιγμή που τα εθνικιστικά κόμματα κινητοποιούν το λαό στ' όνομα της εθνικής ανεξαρτησίας, ο αποικιοκρατούμενος διανοούμενος μπορεί μερικές φορές να πετάξει από πάνω του αυτά τα αποκτήματα που ξαφνικά τὰ αισθάνεται σάν αλλοτριωτικά. Πάντως είναι πιο εύκολο να δηλώσουμε ότι απορρίπτουμε παρά ν' απορρίψουμε πραγ-

2. Ρενέ Ντεπέστρ, Μπροστά στη νύχτα.

ματικά. Ο διανοούμενος πού με τὸ μέσο τῆς κουλτούρας εἶχε εἰσχωρήσει στὸν δυτικὸ πολιτισμό, πού εἶχε φτάσει ν' ἀποτελεῖ σῶμα, δηλαδή ν' ἀλλάξει σῶμα με τὸν εὐρωπαϊκὸ πολιτισμό, θά καταλάβει πὼς ἡ πολιτιστικὴ μήτρα, τὴν ὁποία ἤθελε νὰ φτάσει ἀπὸ μιὰ ἀνάγκη γιὰ πρωτοτυπία, δὲν τοῦ προσφέρει σχεδὸν καθόλου φιγούρες πλῶρης ἰκανές νὰ σταθοῦν σὲ σύγκριση μ' ἐκεῖνες, τίς πολυάριθμες καὶ γοητευτικὲς, τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ κατακτητῆ. Ἡ ἱστορία φυσικά, γραμμὴν ἄλλωστε ἀπὸ τοὺς δυτικούς καὶ πρὸς τοὺς δυτικούς, θά μπορέσει ἐπεισοδιακὰ νὰ ἐκτιμήσει ὀρισμένες περιόδους τοῦ ἀφρικανικοῦ παρελθόντος. Ἀλλὰ ὄρθιος μπροστὰ στὸ παρὸν τῆς χώρας τοῦ, παρατηρώντας μὲ διαύγεια «ἀντικειμενικά» τὴν ἐπικαιρότητα τῆς ἡπείρου πού θά ἤθελε νὰ κάνει δική του, ὁ διανοούμενος τρομάζει ἀπὸ τὸ κενό, τὴν ἀποκτήγωση, τὴν ἀγριότητα. Ἀλλὰ αἰσθάνεται πὼς πρέπει νὰ βγεῖ ἀπ' αὐτὴν τὴ λευκὴ κουλτούρα, πὼς πρέπει νὰ φάξει ἄλλου, ὅπουδήποτε, καὶ καθὼς δὲν βρίσκει μιὰ πολιτιστικὴ τροφή στὸ μέτρο τοῦ λαμπροῦ πανοράματος πού ἀπλώνει μπροστὰ του ὁ κυρίαρχος, ὁ ἀποικιοκρατούμενος διανοούμενος πολὺ συχνὰ καταφεύγει σὲ παθιασμένες θέσεις καὶ ἀναπτύσσει μιὰ ψυχολογία κυριαρχημένη ἀπὸ μιὰ ἐξαιρετικὴ εὐαισθησία. Αὐτὴ ἡ κίνηση ἀναδίπλωσης πού προέρχεται πρῶτα ἀπὸ ἓνα ἀδιέξοδο ἀρχῶν, στὸν ἐσωτερικὸ μηχανισμό καὶ στὴ φυσιογνωμία του φανερώνει κυρίως μιὰν ἀντίδραση, μιὰ μυικὴ σύσπαση.

Ἔτσι ἐξηγεῖται ἀρκετὰ τὸ στύλ τῶν ἀποικιοκρατούμενων διανοουμένων πού ἀποφασίζουν νὰ ἐκφράσουν αὐτὴ τὴ φάση τῆς συνείδησης καθὼς ἀπελευθερώνεται. Ἔφως ταραγμένο, μὲ πολλὰ εἰκόνες, γιατί ἡ εἰκόνα εἶναι μιὰ κρεμαστὴ γέφυρα πού ἐπιτρέπει στίς ἀσυνείδητες ἐνέργειες νὰ διασκορπιστοῦν στὰ γύρω πεδία. Ἔφως γενεϊκό, ζωντανεμένο μὲ ρυθμούς, ἀπὸ μέρος σὲ μέρος κατοικημένο ἀπὸ ἐκρηκτικὴ ζωὴ. Ἐγχρωμο, μπρούτζινο, ἠλιοκαμένο καὶ οἴαιο. Αὐτὸ τὸ στύλ, πού στὸν καιρὸ του ἔκανε τοὺς δυτικούς νὰ ἐκπλαγοῦν, δὲν εἶναι καθόλου, ὅπως θέλησαν νὰ ὑποστηρίξουν, ἓνα φυλετικὸ χαρακτηριστικὸ, ἀλλὰ φανερώνει πρῶν

ἀπ' ὅλα μιὰ μάχη σῶμα με σῶμα, ἀποκαλύπτει τὴν ἀναγκαιότητα στὴν ὁποία βρέθηκε αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος νὰ πονέσει, νὰ ματώσει πραγματικὰ μὲ κόκκινο αἷμα, ν' ἀπελευθερωθεῖ ἀπὸ ἓνα τμήμα τῆς ὑπαρξῆς του πού ἔκλεινε κι ἔλας μέσα τῆς τὰ σκουλήκια τῆς ἀποσύνθεσης. Ἀγῶνας ὀδυνηρὸς, γρήγορος, ὅπου ἀναπότρεπτα ὁ μυῶνας ἔπρεπε νὰ ὑποκαταστήσει τὴν ἀντίληψη.

Ἄν στὸ ποιητικὸ πεδίο αὐτὸ τὸ διάβημα φτάνει σὲ ἀσυγγήιστα ὕψη, στὸ πεδίο τῆς ὑπαρξῆς ὁ διανοούμενος φτάνει συχνὰ σ' ἓνα ἀδιέξοδο. Ὅταν, ἀφοῦ φτάσει στὸ ἀπόγειο τοῦ ὄρασιμου μὲ τὸ λαὸ του, ὅποιος κι ἂν ἦταν κι ὅποιος κι ἂν εἶναι, ὁ διανοούμενος ἀποφασίζει νὰ ξαναβρεῖ τὸ δρόμο τῆς καθημερινότητας, δὲν ἔχει μαζί του στὴν ἐπιστροφή ἀπὸ τὴν περιπέτειά του παρὰ φοβερὰ ἄγονες φόρμουλες. Εὐνοεῖ τὰ ἔθιμα, τίς παραδόσεις, τίς ἐνδυμασίες καὶ τὴν ἀναζήτηση τοῦ ἐξωτισμοῦ. Εἶναι ἡ περίοδος κατὰ τὴν ὁποία οἱ διανοούμενοι τραγουδοῦν καὶ τὰ παραμικρὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ ντόπιου πανοράματος. Ὁ μπουμποῦ καθαγιαίνεται, τὰ παριζιάνικα καὶ ἰταλικά παπούτσια παραμελοῦνται γιὰ χάρη τοῦ τσόκαρου. Ἡ γλῶσσα τοῦ κυρίαρχου κάνει ξαφνικὰ τὰ χεῖλια νὰ σκᾶνε. Τὸ νὰ ξαναβρεῖ κανεὶς τὸ λαὸ του μερικὲς φορές σ' αὐτὴν τὴν περίοδο σημαίνει νὰ θέλει νὰ εἶναι Νέγρος, ὄχι ἓνας Νέγρος ὅπως οἱ ἄλλοι ἀλλὰ ἓνας ἀληθινὸς Νέγρος, ἓνας σκυλάραπας, ὅπως τὸν θέλει ὁ Λευκός. Τὸ νὰ ξαναβρεῖς τὸ λαὸ σου εἶναι νὰ γίνεις ἀράπης, νὰ γίνεις ὅσο πιὸ ἰθαγενὴς γίνεται, ὁ πιὸ ἀξεχώριστος, εἶναι νὰ κόβεις τὰ φτερά πού σὲ εἶχαν ἀφήσει νὰ θγάλεις.

Ὁ ἀποικιοκρατούμενος διανοούμενος ἀποφασίζει νὰ ἀποτινάξει τοὺς κακοὺς τρόπους, τοὺς ἀντλημένους ἀπὸ τὸν ἀποικιακὸ κόσμον καὶ σπεύδει νὰ θυμῆται τοὺς καλοὺς τρόπους τοῦ λαοῦ, ἐκείνου τοῦ λαοῦ γιὰ τὸν ὅποιο πιστεύει πὼς περικλείνει ὅλην τὴν ἀλήθεια. Τὸ σκάνδαλο πού προκαλεῖ αὐτὸ τὸ διάβημα στίς γραμμὲς τῶν ἀποικιοκρατῶν πού εἶναι ἐγκατεστημένοι στὴν περιοχὴ ἐνισχύει τὴν ἀπόφαση τοῦ ἀποικιοκρατούμενου. Ὅταν οἱ ἀποικιοκράτες πού εἶχαν ἀπο-

λάσει τή νίκη τους πάνω σ' αυτούς τους αφομοιωμένους καταλαβαίνουν πώς αυτοί οι άνθρωποι, που τους νόμιζαν σωτημένους, αρχίζουν να διαλύονται στην άραπιά, όλο το σύστημα κλονίζεται. Κάθε κερδισμένη αποικιοκρατούμενη, κάθε αποικιοκρατούμενος που είχε περάσει με το μέρος τους, όταν αποφασίζει να χαθεί γι' αυτούς όχι μόνο αποτελεί μετ' αποτυχία για την αποικιακή επιχείρηση, αλλά συμβολίζει ακόμα την άχρηστία και την έλλειψη βάθους στη δουλειά που έγινε. Κάθε αποικιοκρατούμενος που ξαναπερνάει τή γραμμή, είναι μια ριζική καταδίκη τής μεθόδου και του καθεστώτος κι ο αποικιοκρατούμενος διανοούμενος βρίσκει, στο σκάνδαλο που προκαλεί, μια δικαίωση για την παραίτησή του και μια ενθάρρυνση να συνεχίσει.

Αν θέλαμε να βρούμε μέσα από τὰ έργα αποικιοκρατούμενων συγγραφέων τις διάφορες φάσεις που χαρακτηρίζουν αυτήν τήν εξέλιξη, θα βλέπαμε να διαγράφεται μπροστά στα μάτια μας ένα πανόραμα σε τρεις χρόνους. Σε μια πρώτη φάση, ο αποικιοκρατούμενος διανοούμενος αποδεικνύει πώς αφομοίωσε τήν κουλτούρα του κατακτητή. Τὰ έργα του ανταποκρίνονται σημείο με σημείο με εκείνα των μητροπολιτικών όμοιότιμων του. Η έμπνευση είναι ευρωπαϊκή και μπορούμε εύκολα να κατατάξουμε αυτά τὰ έργα σε ένα πολύ καθορισμένο ρεύμα τής μητροπολιτικής λογοτεχνίας. Είναι ή απόλυτα αφομοιωτική περίοδος. Σ' αυτήν τήν λογοτεχνία των αποικιοκρατούμενων βρίσκουμε παρνασιστές, συμβολιστές, σουρρεαλιστές.

Στο δεύτερο στάδιο ο αποικιοκρατούμενος έχει συγκλονιστεί κι αποφασίζει να θυμηθεί. Αυτή ή περίοδος τής δημιουργίας αντιστοιχεί κατά προσέγγιση στην αναούθιση που περιγράψαμε. Αλλά καθώς ο αποικιοκρατούμενος δέν έχει εισχωρήσει στο λαό του, καθώς διατηρεί σχέσεις εξωτερικότητας με το λαό του, αρκείται στο να αναθυμιάται. Παλιὰ έπεισόδια τής παιδικής του ηλικίας ξαναεμβαίνουν από τὰ βάθη τής μνήμης του, παλιόι θρύλοι ξαναεμφανίζονται σε σχέση με μια αισθητική δανεισμού και μια σύλληψη του κόσμου που έχει ανακαλυφθεί κάτω από άλλους

όργανους. Μερικές φορές αυτή ή προ-αγωνιστική λογοτεχνία κυριαρχείται από το πνεύμα και τήν αλληγορία. Περιόδος άγχους, κακοδιαθεσίας, έμπειρία του θανάτου, έμπειρία επίσης τής ναυτίας. Κάνουν έμετά, αλλά κιόλας από πάνω προβάλλει το γέλιο.

Τέλος, σε μια τρίτη περίοδο, που τήν ονομάζουμε ο άγωνας, ο αποικιοκρατούμενος, αφού προσπάθησε να χάσει τον εαυτό του μέσα στο λαό, αντίθετα θα τραντάξει το λαό. Αυτή να ευνοήσει τον λήθαργο του λαού μεταμορφώνεται σε άφυπνιστή του λαού. Λογοτεχνία αγωνιστική, λογοτεχνία επαναστατική, λογοτεχνία έθνική. Στην διάρκεια αυτής τής φάσης ένας μεγάλος αριθμός αντρών και γυναικών που πριν δέν είχαν ποτέ τους σκεφτεί να δημιουργήσουν λογοτεχνικό έργο, τώρα που βρίσκονται τοποθετημένοι σε εξαιρετικές καταστάσεις, στη φυλακή, στο αντίρτικο, ή τήν παραμονή τής εκτέλεσής τους, νιώθουν τήν ανάγκη να μιλήσουν για το έθνος τους, να συντάξουν τή φράση που εκφράζει το λαό, να γίνουν αντιπρόσωποι μιας νέας πραγματικότητας σε πράξεις.

Ο αποικιοκρατούμενος διανοούμενος θα καταλάβει ώ-τόσο άργά ή γρήγορα πώς δέν αποδεικνύεις το έθνος σου ξεκινώντας από τήν κουλτούρα, αλλά ότι το εκδηλώνεις μέσα στον άγώνα που κάνει ο λαός ενάντια στις δυνάμεις κατοχής. Καμιά αποικιοκρατία δέν άντλεί τή νομιμότητά της από τήν πολιτιστική άνυπαρξία των έδαφών που δυναστεύει. Ποτέ δέν θα κάνουμε τήν αποικιοκρατία να ντραπεί ξεδιπλώνοντας μπροστά στα μάτια της παραγνωρισμένους πολιτιστικούς θησαυρούς. Ο αποικιοκρατούμενος διανοούμενος τή στιγμή που αγωνίζεται να δημιουργήσει πολιτιστικό έργο, δέν καταλαβαίνει πώς χρησιμοποιεί τεχνική και γλώσσα δανεισμένες από τον κατακτητή. Αρκείται στο να ντύνει αυτά τὰ όργανα μ' ένα κάλυμμα που θέλει να είναι έθνικό, αλλά που θυμίζει παράξενα τον εξωτισμό. Πραγματικά ο αποικιοκρατούμενος διανοούμενος που ξαναγυρίζει στο λαό του μέσα από πολιτιστικά έργα συμπεριφέρεται σαν

ξένος. Μερικές φορές δὲν διστάζει νὰ χρησιμοποιήσῃ διαλέκτους γιὰ νὰ ἐκδηλώσῃ τὴ θέλησή του νὰ εἶναι ὅσο πιὸ κοντὰ στὸ λαὸ γίνεται, ἀλλὰ οἱ ἰδέες ποὺ ἐκφράζει, οἱ ἔγνοιες ποὺ τὸν ἀπασχολοῦν δὲν ἔχουν κοινὸ μέτρο μὲ τὴν συγκεκριμένη κατάσταση ποὺ γνωρίζουν οἱ ἄντρες κι οἱ γυναῖκες τῆς χώρας του. Ἡ κουλτούρα πρὸς τὴν ὁποία σκύβει ὁ διανοούμενος συχνὰ δὲν εἶναι παρὰ ἓνα ἀπόθεμα ἰδιοτυπιῶν. Θέλοντας νὰ κολλήσῃ στὸ λαὸ κολλάει στὴν εὐδιάκριτη ἐπένδυση. Ὅμως αὐτὴ ἢ ἐπένδυση δὲν εἶναι παρὰ μιὰ ἀνταγάκλαση μιᾶς ὑπόγειας, ἔντονης, συνεχῶς ἀνανεούμενης ζωῆς. Αὐτὴ ἢ ἀντικειμενικότητα ποὺ σοῦ βγάζει τὰ μάτια καὶ ποὺ φαίνεται νὰ χαρακτηρίζει τὸ λαὸ δὲν εἶναι στὴν πραγματικότητα παρὰ τὸ ἀδρανὲς καὶ ἤδη ἀρνητικὸ ἀποτέλεσμα πολλαπλῶν προσαρμογῶν, ποὺ δὲν εἶναι πάντα συνεπεῖς, μιᾶς πιὸ θεμελιακῆς οὐσίας ποὺ θρῖσκαται σὲ διαρκὴ ἀνανέωση. Ὁ ἄνθρωπος τῆς κουλτούρας ἀντὶ νὰ ξεκινήσῃ γιὰ ν' ἀνακαλύψῃ αὐτὴν τὴν οὐσία, ἀφήνεται νὰ ὑπνωτιστεῖ ἀπὸ τὰ μουμειοποιημένα ὑπολείμματα, ποὺ σταθεροποιημένα σημαίνουν ἀντίθετα τὴν ἀρνηση, τὸ ξεπερασμένο, τὸ τεχνητό. Ἡ κουλτούρα δὲν ἔχει ποτὲ τὴ διαύγεια τοῦ ἐθίμου. Ἡ κουλτούρα ἀποφεύγει ἐπίσημα κάθε ἀπλοποίηση. Στὴν οὐσία της θρῖσκαται στὸν ἀντίποδα τοῦ ἐθίμου, ποὺ πάντα εἶναι ἓνα ξέφτισμα τῆς κουλτούρας. Τὸ νὰ θέλεις νὰ κολλήσῃς στὴν παράδοση ἢ νὰ ξαναζωντανέψεις ξεχασμένες παραδόσεις εἶναι μιὰ πράξη ὄχι μόνο ἐνάντια στὴν ἱστορία, ἀλλὰ κι ἐνάντια στὸ λαὸ σου. Ὅταν ἓνας λαὸς διεξάγει μιὰ ἐνοπλὴ πάλη, ἢ ἔστω μιὰ πολιτικὴ πάλη ἐνάντια σὲ μιὰ πανίσχυρη ἀποικιοκρατία, ἢ παράδοση ἀλλάζει σημασία. Αὐτὸ ποὺ ἦταν τεχνικὴ παθητικῆς ἀντίστασης μπορεῖ νὰ καταδικαστεῖ ριζικὰ σ' αὐτὴν τὴν περίοδο. Σὲ μιὰ ὑπανάπτυκτη χώρα σὲ ἀγωνιστικὴ φάση οἱ παραδόσεις εἶναι θεμελιακὰ ἀσταθεῖς καὶ χαραγμένες ἀπὸ φυγόκεντρα ρεύματα. Γι' αὐτὸ ὁ διανοούμενος κινδυνεύει συχνὰ νὰ θρεθεῖ ἐνάντια στὴν ἐποχὴ του. Οἱ λαοὶ ποὺ ἔκαναν τὸν ἀγῶνα εἶναι ὅλο καὶ πιὸ πολὺ ἀδιαπέραστοι ἀπὸ τὴν δημαγωγία καὶ θέλοντας νὰ τοὺς ἀκολουθήσῃ κανεὶς ὑπερβολικὰ φα-

νερώνει πὼς δὲν εἶναι παρὰ ἓνας κοινὸς ὀππορτουμιστῆς, δηλαδή ἓνας ἀντιδραστικὸς.

Στὸ πλάνο τῶν πλαστικῶν τεχνῶν π.χ., ὁ ἀποικιοκρατούμενος δημιουργὸς, ποὺ σώνει καὶ καλὰ θέλει νὰ κάνει ἐθνικὸ ἔργο, ἀπομονώνεται σὲ μιὰ στερεοποιημένη ἀναπαραγωγὴ λεπτομερειῶν. Αὐτοὶ οἱ καλλιτέχνες, ποὺ ὡστόσο δάθουναν τίς σύγχρονες τεχνικὲς καὶ ἔλαβαν μέρος στὰ μεγάλα ρεύματα τῆς ζωγραφικῆς ἢ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῆς ἐποχῆς μας, γυρίζουν τὴν πλάτη τους, ἀμφισβητοῦν τὴν ξένη κουλτούρα καὶ ξεκινοῦν γιὰ τὴν ἀναζήτησιν τοῦ ἀληθινοῦ ἐθνικοῦ εὐνοῶντας αὐτὰ ποὺ πιστεύουν ὅτι εἶναι τὰ σταθερὰ στοιχεῖα μιᾶς ἐθνικῆς τέχνης. Ἀλλὰ αὐτοὶ οἱ δημιουργοὶ ξεχνοῦν ὅτι οἱ μορφὲς σκέψης, ἢ διατροφή, οἱ σύγχρονες τεχνικὲς ἐνημέρωσης, τῆς γλώσσας καὶ τῆς ἔνδυσης ἀναδιοργάνωσαν διαλεκτικὰ τὸ μυαλὸ τοῦ λαοῦ κι ὅτι τὰ σταθερὰ στοιχεῖα ποὺ ὑπῆρξαν δεσμοφύλακες τῆς ἀποικιακῆς περιόδου ἀρχίζουν τώρα νὰ ὑφίστανται τρομερὰ ριζικὲς μεταβολές.

Ὁ δημιουργὸς ποὺ ἀποφασίζει νὰ περιγράψῃ τὴν ἐθνικὴ ἀλήθεια, στρέφεται παραδόξως πρὸς τὸ παρελθόν, πρὸς τὸ ἀνεπίκαιρο. Αὐτὸ ποὺ ἀποτελεῖ τὴ βαθεῖα πρόθεσή του εἶναι τὰ περιττώματα τῆς σκέψης, τὸ ἐξωτερικὸ, τὰ πτώματα, ἢ ὀριστικὰ σταθεροποιημένη γνώμη. Ἀλλὰ ὁ ἀποικιοκρατούμενος διανοούμενος ποὺ θέλει νὰ δημιουργήσῃ αὐθεντικὸ ἔργο πρέπει νὰ ξέρει ὅτι ἡ ἐθνικὴ ἀλήθεια εἶναι πρὶν ἀπ' ὅλα ἡ ἐθνικὴ πραγματικότητα. Πρέπει νὰ προχωρήσῃ ὡς τὸ σημεῖον βρασμοῦ, ὅπου προδιαγράφεται ἡ γνῶση.

Πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνεξαρτησία ὁ ἀποικιοκρατούμενος ζωγράφος ἦταν ἀναίσθητος στὸ ἐθνικὸ πανόραμα. Ἔτσι εὐνοοῦσε τὴν ἀφηρημένην ζωγραφικὴν ἢ συχνότερα, εἰδικευόταν στίς νεκρὲς φύσεις. Μετὰ τὴν ἀνεξαρτησία, ἡ ἔγνοια του νὰ πλησιάσῃ τὸ λαὸ θὰ τὸν ὀδηγήσῃ στὴ παρουσίαση σημεῖο πρὸς σημεῖο τῆς ἐθνικῆς πραγματικότητος. Ἐδῶ πρόκειται γιὰ μιὰ ἀναπαράσταση ἄρρυθμη, σοβαρὴ, ἀκίνητη ποὺ φανερώνει ὄχι τὴ ζωὴ ἀλλὰ τὸ θάνατο. Οἱ μυημέ-

νοι κύκλοι έκστασιάζονται μπροστά σ' αυτήν τήν καλά δο-
σιμένη αλήθεια, αλλά έχουμε τὸ δικαίωμα ν' αναρωτηθοῦ-
με ἂν αὐτὴ ἡ αλήθεια εἶναι ἀληθινή, ἂν στήν πραγματικό-
τητα δὲν εἶναι ξεπερασμένη, ἐκμηδενισμένη, ἀμφισβητημέ-
νη ἀπὸ τὴν ἐποποιῶτα μὲ τὴν ὁποία ὁ λαὸς ἀνοίγει ἕνα δρό-
μο πρὸς τὴν ἱστορία.

Στὸ πλάνο τῆς ποίησης θὰ μπορούσαμε νὰ κάνουμε
τὶς ἴδιες διαπιστώσεις. Μετὰ τὴν ἀφομοιωτικὴ φάση τῆς ὁ-
μοιοκαταληκτικῆς ποίησης ἐκρήγνυται ὁ ρυθμὸς τοῦ ποιη-
τικοῦ τάμ-τάμ. Ποίηση ἐπαναστατημένη, ἀλλὰ ποίηση ἀ-
ναλυτικὴ, περιγραφικὴ. Ὁ ποιητὴς πρέπει ὥστόσο νὰ κα-
ταλαβαίνει πῶς τίποτε δὲν ἀντικαθιστᾷ τὴ λογικὴ ἐνοπλη
στράτευση στὸ πλευρὸ τοῦ λαοῦ. Γι' ἄλλη μιὰ φορὰ ἄς ἀ-
ναφέρουμε τὸν Ντεπέστρ:

«Ἡ κυρὰ δὲν ἦταν μόνη
εἶχε κι ἕνα σύζυγο
ἕναν πού τὰ ἤξερε ὅλα
μὰ εἰλικρινὰ δὲν ἤξερε τίποτα
γιατὶ ἡ κουλτούρα δὲν γίνεται χωρὶς παραχωρή-
(σεις

παραχωρεῖς τὴ σάρκα καὶ τὸ αἷμα σου
παραχωρεῖς τὸν ἑαυτὸ σου στοὺς ἄλλους
παραχώρηση πού ἀξίζει ὅσο
κλασικισμὸς, ρομαντισμὸς
κι ὅλα πού ξεδιψᾶνε τὸ πνεῦμα μας» (3).

Ὁ ἀποικιοκρατούμενος ποιητὴς πού θέλει νὰ κάνει ἐ-
θνικὸ ἔργο, πού θέλει νὰ περιγράψει τὸ λαὸ του, ἀποτυχαί-
νει στὸ σκοπὸ του γιατί πρὶν νὰ μιλήσει δὲν κάνει αὐτὴν
τὴν παραχώρηση τῆ θεμελιακῆ γιὰ τὴν ὁποία μιλάει ὁ Ντε-
πέστρ. Ὁ Γάλλος ποιητὴς Ρενὲ Σάρ τὸ κατάλαβε καλὰ ἀ-
φοῦ γράφει: «Τὸ ποίημα βγαίνει ἀπὸ μιὰ ὑποκειμενικὴ ἀ-
νάγκη κι ἀπὸ μιὰ ἀντικειμενικὴ ἐκλογή. Τὸ ποίημα εἶναι

3. Ρενὲ Ντεπέστρ, Μπροστά στὴ νύχτα.

μιὰ συγκέντρωση σὲ κίνηση ἀποφασιστικῶν πρωτότυπων ἀ-
ξιών, σὲ σύγχρονες σχέσεις μὲ κάποιον πού αὐτὴ ἡ περι-
σταση τὸν κάνει πρῶτο» (4).

Ναί, τὸ πρῶτο καθήκον τοῦ ἀποικιοκρατούμενου ποι-
ητῆ εἶναι νὰ καθορίσει σαφῶς τὸ ἀντικείμενο-λαὸς τῆς
δημιουργίας του. Δὲν μπορούμε νὰ προχωρήσουμε οὐσιαστι-
κὰ παρὰ ἂν συνειδητοποιήσουμε πρῶτα τὴν ἀλλοτρίωσή
μας. Ὅλα τὰ πήραμε ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά. Ἀλλὰ ἡ πλευ-
ρὰ δὲν μᾶς δίνει τίποτε χωρὶς νὰ μᾶς ὑποτάξει μὲ χίλια τε-
χνάσματα στήν ἐξουσία της, νὰ μᾶς τραβήξει, νὰ μᾶς γοη-
τεύσει, νὰ μᾶς αἰχμαλωτίσει μὲ δέκα χιλιάδες τεχνάσματα,
μὲ ἕκατὸ χιλιάδες παγίδες. Παίρνω σημαίνει ἐπίσης σὲ
πολλὰ πλάνα: μὲ παίρνουν. Δὲν φτάνει, λοιπὸν, μόνον νὰ
προσπαθοῦμε νὰ ξαναπάρουμε πίσω τὸν ἑαυτὸ μας συσσω-
ρεύοντας τὶς διακηρύξεις ἢ τὶς ἀμφισβητήσεις. Δὲν φτά-
νει νὰ πλησιάζουμε τὸ λαὸ στὸ παρελθὸν στὸ ὁποῖο δὲν βρί-
σκεται: πιά, ἀλλὰ σ' αὐτὴν τὴν ταραγμένη κίνηση πού ἀρ-
χισε καὶ ἀπὸ τὴν ὁποία ξεκινώντας ὅλα θὰ ξανατεθοῦν σὲ
ἀμφισβήτηση. Σ' αὐτὸν τὸν τόπο τῆς κρυφῆς ἀνισορροπίας
ὅπου βρίσκεται ὁ λαὸς πρέπει νὰ πᾶμε, γιατί, ἄς μὴν τὸ ἀμ-
φισβητοῦμε καθόλου, ἐκεῖ βρίσκεται ἡ ψυχὴ του καὶ ἐκεῖ
φωτίζεται ἡ ἀντίληψή του καὶ ἡ ἀναπνοή του.

Ὁ Κέιτα Φοντέμπα, σήμερα ὑπουργὸς ἐσωτερικῶν τῆς
Δημοκρατίας τῆς Γουϊνέας, ὅταν ἦταν διευθυντὴς τῶν Ἀ-
φρικανικῶν Μπαλέτων δὲν παγιδεύτηκε ἀπὸ τὴν αλήθεια
πού τοῦ πρόσφερε ὁ λαὸς τῆς Γουϊνέας. Σὲ μιὰ ἐπαναστα-
τικὴ προοπτικὴ ξαναερμήνευσε ὅλες τὶς ρυθμικὲς εἰκόνας
τῆς χώρας του. Ἀλλὰ ἔκανε κι ἄλλα πράγματα. Στὸ λίγο
γνωστὸ ποιητικὸ του ἔργο βρίσκουμε μιὰ συνεχὴ ἔγνοια νὰ
καθοριστεῖ ἡ ἱστορικὴ στιγμή τοῦ ἀγῶνα, νὰ δριστεῖ τὸ πε-
δίο ὅπου διαδραματίζεται ἡ δράση, οἱ ἰδέες γύρω στὶς ὁ-
ποῖες ἀποκρυσταλλώνεται ἡ λαϊκὴ θέληση. Νὰ ἕνα ποίημα
τοῦ Κέιτα Φοντέμπα, αὐθεντικὴ πρόσκληση γιὰ σκέψη, γιὰ
ἐξακαθάρισμα, γιὰ ἀγῶνα.

4. Ρενὲ Σάρ, Διαχωρισμὸς τῆς Φόρμας.

ΑΦΡΙΚΑΝΙΚΗ ΛΥΓΗ

(Μουσική κιθάρας)

Ήταν αυγή. Τò μικρό χωριουδάκι που είχε χορέφει όλη τή νύχτα στόν ήχο τών τάμ - τάμ ξυπνοῦσε λίγο λίγο. Οί κουρελιάρηδες βοσκοί παίζοντας τή φλογέρα οδηγούσαν τὰ κοπάδια στήν κοιλάδα. Τὰ κορίτσια όπλισμένα με καναρίνια έκαναν οὐρά στό στριφτό σοκκάκι τής βρύσης. Στήν αυλή τοῦ μαραιμποῦ μιὰ ομάδα παιδιά τραγουδοῦσαν όλα μαζί στιχάκια τοῦ Κοράνιου.

(Μουσική κιθάρας)

Ήταν αυγή. Πάλη τής μέρας και τής νύχτας. Μά ή νύχτα, έξαντλημένη δέν άντεχε άλλο και σιγά σιγά ξεφυχοῦσε. Μερικές άχτίδες τοῦ ήλιου σαν προάγγελοι αὐτής τής νίκης τής μέρας περιπλανιῶνται δειλές και χλωμές ακόμα στόν όρίζοντα, τὰ τελευταία άστέρια άργά γλυστροῦσαν κάτω άπό τὰ πολλά σύννεφα, ἴδια με πυγολαμπίδες στα λουλούδια.

(Μουσική κιθάρας)

Ήταν αυγή. Και πέρα στό βάθος τής πελώριας πεδιάδας με τò πορφυρό περίγραμμα ξεχώριζε μιὰ μορφή σκυμμένου ανθρώπου: μορφή τοῦ Ναμάν, τοῦ γεωργοῦ. Σέ κάθε χτύπημα τής σάπας του τὰ πουλιά τρομαγμένα φτερούγιζαν και πετώντας έφταναν στις ήρεμες όχθες τοῦ Ντζολίμπα, στόν μεγάλο ποταμό Νίγηρα. Τò παντελόνι του άπό γκριζο άλατζά, βρεγμένο άπό δροσιά, χτυποῦσε τή χλόη στα πλάγια. Ἴδρωνε ακούραστος, κουμαντάροντας επιδέξια τò έργαλειό του γιατί έπρεπε αὐτοί οί σπόροι νά φυτευτοῦν πριν άπό τίς βροχές.

(Μουσική κόρας)

Ήταν αυγή. Πάντα αυγή. Τὰ πουλιά φτεροκοποῦσαν μέσα στα φυλλώματα αναγγέλλοντας τή μέρα. Στό ύγρό μονοπάτι τής πεδιάδας ένα παιδί κουβαλώντας στή ράχη του τò χορταρένιο σακκί του έτρεχε λαχανιασμένο πρὸς τò μέρος τοῦ Ναμάν. Φώναζε: Ἄδερφέ Ναμάν, ό άρχηγός τοῦ χωριοῦ σε ζητάει κάτω άπό τò δέντρο τών άκροάσεων.

(Μουσική κόρας)

Έκπληκτος άπ' αὐτήν τήν τόσο πρωινή πρόσκληση, ό γεωργός άφησε τò έργαλειό του και περπάτησε πρὸς τò χωριό που τώρα άκτινοβολοῦσε στις λάμπεις τοῦ ήλιου που γεννιόταν. Οί πρεσβύτεροι, σοβαρότεροι παρά ποτέ συνδρίαζαν κιόλας. Πλάϊ τους ένας άνθρωπος με στολή, ένας χωροφύλακας, άτάραχος, κάπνιζε ήσυχα τήν πίπα του.

(Μουσική κόρας)

Ο Ναμάν κάθησε πάνω σ' ένα άρνίσιο τομάρι. Ο ύπαρχηγός σηκώθηκε για νά κάνει γνωστή τή θέληση τών πρεσβυτέρων: «Οί λευκοί έστειλαν ένα χωροφύλακα για νά ζητήσει έναν άντρα τοῦ χωριοῦ που θά πάει στόν πόλεμο στή χώρα τους. Οί άρχοντες, άφου σκέφτηκαν, αποφάσισαν νά στείλουν τόν πιο αντιπροσωπευτικό νέο τής φυλής μας για νά πάει ν' αποδείξει στή μάχη τών λευκῶν τò θάρρος που χαρακτηρίζει πάντα τò μαντίγκ μας».

(Μουσική κιθάρας)

Ο Ναμάν, που κάθε βράδυ τὰ κορίτσια με άρμονικά τραγούδια έξυμνοῦσαν τò επιβλητικό παράστημα και τή φανερή ανάπτυξη τών μυώνων του, ήταν αὐτός που διαλέχτηκε. Η γλυκειά Κάντια, ή νεαρή γυναίκα του, άναστατωμένη άπό τò νέο, σταμάτησε ξαφνικά τò κοπάνισμα, έβαλε

τὸ γουδί στὸν ἀχυρώνα καὶ χωρὶς νὰ πει λέξη κλείστηκε
στὴν καλύδα τῆς γιὰ νὰ κλάψει τὴ δυστυχία τῆς μὲ πνιγ-
μένους λυγμούς. Ὁ θάνατος τῆς εἶχε πάρει τὸν πρῶτο τῆς
ἄντρα καὶ δὲν μποροῦσε νὰ καταλάβει γιατί οἱ λευκοὶ τῆς
ἐπαιρναν τὸν Ναμάν, ποῦ πάνω του στηρίζονταν ὅλες τῆς
οἱ νέες ἐλπίδες.

(Μουσικὴ κιθάρας)

Τὴν ἄλλη μέρα, παρ' ὅλα τῆς τὰ κλάματα καὶ τὰ
παράπονα, ὁ βαρὺς ἤχος τῶν τὰμ - τὰμ συνόδεψε τὸ Ναμάν
στὸ μικρὸ λιμάνι τοῦ χωριοῦ, ἔπου μπάρχαρε σὲ μιὰ μαού-
να μὲ κατεύθυνση τὴν πρωτεύουσα τῆς περιοχῆς. Τὸ δράδυ,
ἀγτί νὰ χορεύουν στὴν πλατεία τοῦ χωριοῦ ὅπως συνήθως,
τὰ κορίτσια ἤρθαν νὰ ξαγρυπνήσουν στὴν ἀντικάμαρα τοῦ
Ναμάν, κι ἔλεγαν ἱστορίες ὡς τὸ πρῶτὸ γύρω ἀπὸ μιὰ φωτιά
μὲ κούτσουρα.

(Μουσικὴ κιθάρας)

Πολλοὶ μῆνες πέρασαν χωρὶς κανένα νέο τοῦ Ναμάν
νὰ φτάσει στὸ χωριό. Ἡ μικρὴ Κάντια ἀνήσυχουσε τόσο πο-
λὸ ποῦ ζήτησε βοήθεια ἀπὸ τὸ μάγο τοῦ γειτονικοῦ χωριοῦ.
Ἀκόμα κι οἱ πρεσβύτεροι ἔκαναν γι' αὐτὸ τὸ θέμα ἓνα μι-
κρὸ διαβούλιο, ἀπὸ τὸ ὁποῖο δὲ μαθεύτηκε τίποτα.

(Μουσικὴ κόρας)

Μιὰ μέρα τέλος ἔφτασε στὸ χωριό ἓνα γράμμα ἀπὸ τὸ
Ναμάν γιὰ τὴν Κάντια. Αὐτὴ, ἀνήσυχη γιὰ τὴν κατάστα-
ση τοῦ συζύγου τῆς πῆγε τὴν ἴδια νύχτα, μετὰ ἀπὸ ὧρες
κουραστικὸ περπάτημα, στὴν πρωτεύουσα τῆς περιοχῆς, ὅ-
που ἓνας διερμηγέας διάβασε τὴν ἐπιστολή.

Ὁ Ναμάν ἦταν στὴ δόρεια Ἀφρική, καλὰ στὴν υγεία
του, καὶ ζητοῦσε νέα γιὰ τὸ θερισμό, γιὰ τὶς γιορτὲς τοῦ

βάλτου, τοὺς χορούς, τὸ δέντρο τῶν ἀκροάσεων, γιὰ τὸ χω-
ριό....

(Μπαλαφόγκ)

Ἐκείνη τὴ νύχτα, οἱ γριές τοῦ χωριοῦ παραχώρησαν
στὴν Κάντια τὸ προνόμιο νὰ παρακολουθήσει, στὴν ἀδελή
τῆς καλύδας τους, τὶς συνηθισμένες βραδινὲς συζητήσεις
τους. Ὁ ἀρχηγὸς τοῦ χωριοῦ, χαρούμενος γιὰ τὸ νέο, πρόσ-
φερε ἓνα μεγάλο γεῦμα σ' ὅλους τοὺς ζητιάνους τῶν περι-
χώρων.

(Μπαλαφόγκ)

Πολλοὶ μῆνες πέρασαν πάλι κι ὅλοι ξανάρχιζαν ν' ἀ-
νήσυχον γιατί δὲν ξέρανε πιά τίποτα γιὰ τὸ Ναμάν. Ἡ
Κάντια σκεφτόταν νὰ ξαναπάει νὰ συμβουλευτεῖ τὸ μάγο,
ὅταν ἔλαβε ἓνα δεύτερο γράμμα. Ὁ Ναμάν, μετὰ τὴν Κορ-
σικὴ καὶ τὴν Ἰταλία θρυσκόταν τώρα στὴν Γερμανία καὶ
χαίροταν ποῦ εἶχε κιόλας παρασημοφορηθεῖ.

(Μπαλαφόγκ)

Μιὰ ἄλλη φορὰ ἔφτασε μιὰ ἀπλή κάρτα ποῦ ἔλεγε
πὺς ὁ Ναμάν ἦταν αἰχμάλωτος τῶν Γερμανῶν. Αὐτὸ τὸ νέο
θάρυνε τὸ χωριό μ' ὅλο του τὸ θάρος. Οἱ πρεσβύτεροι δια-
βουλεύτηκαν κι ἀποφάσισαν νὰ ἐξουσιοδοτήσουν τὸ Ναμάν
νὰ χορέψει τὴν Ντούγκα, αὐτὸν τὸν ἱερὸ χορὸ τοῦ ὄρνου.
ποῦ κανένας δὲν μπορεῖ νὰ τὸν χορέψει ἂν δὲν ἔχει κάνει
μιὰ λαμπρὴ πράξη, αὐτὸν τὸν αὐτοκρατορικὸ χορὸ ποῦ κά-
θε θῆμα του εἶναι ἓνα στάδιο τῆς ἱστορίας τοῦ Μαλί. Ἦ-
ταν μιὰ παρηγοριὰ γιὰ τὴν Κάντια νὰ δεῖ τὸν ἄντρα τῆς νὰ
ὑψώνεται στὸ μεγαλεῖο τῶν ἡρώων τῆς χώρας.

(Μουσική κιθάρας)

Ο καιρός περνούσε... Δυό χρόνια... Ο Ναμάν ήταν πάντα στη Γερμανία. Δεν έγραφε πιά.

(Μουσική κιθάρας)

Μιά ώρα/ια μέρα, ο αρχηγός του χωριού έλαβε από τη Ντακάρ ένα σημείωμα που ανάγγελλε πως ο Ναμάν θα έρχόταν σύντομα. Άμέσως τὰ τὰμ - τὰμ κροτάλισαν. Τραγουδοῦσαν και χορεύανε ως τὴν αὐγή. Τὰ κορίτσια ξεφτιαζαν καινούργιους σκοπούς για τὴν ὑποδοχή του, γιατί οἱ πρεσβύτεροι που τοῦ ἦσαν ἀφοσιωμένοι δὲν ἔλεγαν τίποτε για τὴν Ντούγκα, αὐτὸν τὸν περίφημο χορὸ τοῦ Μαντίγκ.

(Τὰμ - τὰμ)

Ὅμως ἓνα μῆνα ἀργότερα, ὁ δεκανέας Μουσσά, ἓνας μεγάλος φίλος τοῦ Ναμάν ἔστειλε στὴν Κάντια αὐτὸ τὸ τραγικὸ γράμμα: «Ἦταν αὐγή. Εἴμαστε στὸ Τιαρόγυε. Σ' ἓναν μεγάλο καυγὰ που μᾶς ἔφερε σ' ἀντίθεση με τοὺς λευκοὺς ἀρχηγούς μας τῆς Ντακάρ, μιὰ σφαίρα βρῆκε τὸν Ναμάν. Ἀναπαύεται σὲ σενεγαλέζικη γῆ».

(Μουσική κιθάρας)

Πραγματικά, ἦταν αὐγή. Οἱ πρῶτες ἀχτίδες τοῦ ἡλίου ἔτριβαν ἑλαφρά τὴν ἐπιφάνεια τῆς θάλασσας και χρῶσιωναν τὰ μικρά της κυματάκια. Στὸ φύσημα τῆς αἰρας, οἱ φωνικιές, σὰν ἀποκαρδιωμένες ἀπ' αὐτὸν τὸν πρωϊνὸ ἀγῶνα, λύγιζαν γλυκά τὴ φυλλωσιά τους πρὸς τὸν ὠκεανό. Τὰ κοράκια, σὲ πολυθρόνα κοπάδια, ἀνάγγελλαν στὰ περίχωρα, με τὸ κρῶξιμό τους, τὴν τραγωδία που μάτωνε τὴν αὐγή τοῦ Τιαρόγυε... Καί στὸ ἀναμμένο γαλάζιο, ἀκριβῶς πάνω ἀπὸ τὸ ποῖμα τοῦ Ναμάν, ἓνα γιγάντιο ὄρεο πετούσε θάρια. Ἐμοιαζε νὰ τοῦ λέει: «Ναμάν! Δὲν χόρεψες τὸ

χορὸ που ἔχει τ' ὄνομά μου. Θὰ τὸν χορέψουν ἄλλοι».

(Μουσική κόρας)

Ἄν διαλέξα αὐτὸ τὸ ποῖμα, τὸ ἔκανα ἐξ αἰτίας τῆς ἀναμφισβήτητης παιδαγωγικῆς ἀξίας του. Ἐδῶ τὰ πράγματα εἶναι καθαρὰ. Εἶναι μιὰ ἀκριβῆς, προσθευτική διήγησή. Ἡ κατανόηση τοῦ ποιήματος δὲν εἶναι μόνο ἓνα διανοητικὸ διάθημα, ἀλλὰ κι ἓνα ποθιτικὸ διάθημα. Καταλαβαίνω αὐτὸ τὸ ποῖμα σημαίνει καταλαβαίνω τὸ ρόλο που πρέπει νὰ παίξω, ἀναγνωρίζω τὴν πορεία μου, ἀκονίζω τὰ ὅπλα μου. Δὲν ἵπάρχει οὔτε ἓνας ἀποικιοκρατούμενος που νὰ μὴν καταλαβαίνει τὸ μήνυμα που περιέχεται σ' αὐτὸ τὸ ποῖμα. Ὁ Ναμάν, ἥρωας τοῦ πεδίου τῆς μάχης τῆς Εὐρώπης, ὁ Ναμάν, που δὲν ἔπαψε νὰ ἐξασφαλίζει στὴ μητρόπολη τὴ δύναμη και τὴ διαιώνιση. Ὁ Ναμάν ὁ πολυβλημένος ἀπὸ τίς δυνάμεις τῆς ἀστυνομίας τὴ στιγμή που ξαναέρχεται σ' ἐπαφὴ με τὴ γενέτειρά του, εἶναι τὸ Σετιφ τὸ 1945, τὸ Φὸρ - ντέ - Φράνς, ἢ Σαϊγκόν, ἢ Ντακάρ, τὸ Λάγκος. Ὅλοι αὐτοὶ οἱ νέγροι κι ὅλοι αὐτοὶ οἱ Ἄραδες που πολέμησαν για νὰ υπερασπίσουν τὴν ἐλευθερία τῆς Γαλλίας ἢ τὸν βρετανικὸ πολιτισμὸ, ἐνυπάρχουν μέσα σ' αὐτὸ τὸ ποῖμα τοῦ Κέιτα Φοντέμπα.

Ἄλλὰ ὁ Κέιτα Φοντέμπα βλέπει πιὸ μακριά. Στὶς ἀποικιοκρατούμενες χῶρες ἢ ἀποικιοκρατία, ἀφοῦ χρησιμοποίησε τοὺς αὐτόχθονες στὰ πεδία τῆς μάχης, τοὺς χρησιμοποιοῦν σὰν παλαιούς πολεμιστὲς για νὰ σπάσει τὰ κινήματα τῆς ἀνεξαρτησίας. Οἱ σύλλογοι παλαιῶν πολεμιστῶν στὶς ἀποικίες εἶναι ἀπὸ τίς πιὸ ἀνθεθνικές δυνάμεις που ὑπάρχουν. Ὁ ποιητὴς Κέιτα Φοντέμπα προετοίμαζε τὸ ὑπουργεῖο ἐσωτερικῶν τῆς Δημοκρατίας τῆς Γουϊνέας για νὰ ξεσκεπάσει τίς συνομωσίες τίς ὀργανωμένες ἀπὸ τὴ Γαλλικὴ ἀποικιοκρατία. Γιατί πραγματικά με τὴ βοήθεια τῶν παλαιῶν πολεμιστῶν ὑπολόγιζαν οἱ γαλλικὲς μυστικὲς ὑπηρεσίες νὰ σπάσουν τὴν νεαρὴ ἀνεξαρτησία τῆς Γουϊνέας.

Ὁ ἀποικιοκρατούμενος ἄνθρωπος που γράφει για τὸ

λαό του, όταν χρησιμοποιεί το παρελθόν πρέπει να το κάνει με την πρόθεση ν' ανοίξει το μέλλον, να καλέσει σε δράση, να θεμελιώσει την ελπίδα. Άλλα για να εξασφαλιστεί η ελπίδα, για ν' αποκτήσει πυκνότητα, πρέπει να συμμετέχει στη δράση, να έχει στρατευθεί ψυχῆ τε καὶ σώματι στον εθνικόν αγώνα. Μπορούμε να μιλάμε για όλα, αλλά όταν αποφασίζουμε να μιλήσουμε γι' αυτό το πράγμα το μοναδικό στη ζωή ενός ανθρώπου, που είναι το ν' ανοίξει τὸν ὄριζοντα, να φέρει τὸ φῶς στὴν πατρίδα του, να στήσει ἕρῃο τὸν ἑαυτό του καὶ τὸ λαό του, τότε πρέπει να συνεργαστοῦμε μυϊκά.

Ἡ εὐθύνη τοῦ ἀποικιοκρατούμενου ἀνθρώπου τῆς κουλτούρας δὲν εἶναι εὐθύνη πρὸς τὴν κουλτούρα τοῦ ἔθνους, ἀλλὰ γενική εὐθύνη πρὸς ὅλοκληρο τὸ ἔθνος, πού ἡ κουλτούρα δὲν εἶναι τελικά παρὰ μιὰ ἀποψή του. Ὁ ἀποικιοκρατούμενος ἀνθρώπος τῆς κουλτούρας δὲν πρέπει νὰ ἀσχολεῖται μὲ τὸ νὰ διαλέξει τὸ ἐπίπεδο τοῦ αγώνα του, τὸν τομέα σὸν ὅποιο ἀποφασίζει νὰ κάνει τὸν εθνικὸν αγώνα. Τὸ νὰ παλαίψεις γιὰ τὴν εθνικὴ κουλτούρα σημαίνει νὰ παλαίψεις πρῶτα γιὰ τὸ ἔθνος, ὕλική μῆτρα ἀπὸ τὴν ὁποία ξεκινώντας γίνεται δυνατὴ ἡ κουλτούρα. Δὲν ὑπάρχει πολιτιστικὸς αγώνας πού νὰ ἐξελισσεται παράλληλα μὲ τὸ λαϊκὸν αγώνα. Π.χ., ὅλοι αὐτοὶ οἱ ἄντρες καὶ οἱ γυναῖκες πού χτυπιῶνται μὲ γυμνὰς τίς γροθιὰς ἐνάντια στὴν γαλλικὴ ἀποικιοκρατία στὴν Ἀλγερία δὲν εἶναι ξένοι πρὸς τὴν ἀλγερικὴν εθνικὴ κουλτούρα. Ἡ ἀλγερικὴ εθνικὴ κουλτούρα παίρνει σάρκα καὶ ὀστέα στὴν πορεία αὐτῶν τῶν αγώνων, στὴ φυλακὴ, μπροστὰ στὴ λαϊμητόμο, στὶς κυριευμένες καὶ καταστραμμένες στρατιωτικὲς θέσεις τῶν Γάλλων.

Δὲν πρέπει λοιπὸν ν' ἀρκούμαστε σὸ βῆθισμα σὸ παρελθόν τοῦ λαοῦ γιὰ νὰ θροῦμε ἐκεῖ στοιχεῖα συνέπειας ἀπέναντι στὶς συκοφαντικὲς καὶ μειωτικὲς ἐπιχειρήσεις τῆς ἀποικιοκρατίας. Πρέπει νὰ δουλέψουμε, ν' αγωνιστοῦμε, μὲ τὸν ἴδιο ρυθμὸ ὅπως ὁ λαὸς γιὰ νὰ καθορίσουμε τὸ μέλλον, νὰ προετοιμάσουμε τὸ ἔδαφος ὅπου ἤδη τεντώνονται εὐρωστὰ φύτρα. Ἡ εθνικὴ κουλτούρα δὲν εἶναι τὸ φογκλόρ ὁ

που ἕνας ἀφηρημένος λαϊκισμὸς νομίζει πὺς ἀνακαλύπτει τὴν ἀλήθεια τοῦ λαοῦ. Δὲν εἶναι ἡ κατακαθισμένη μάζα καθαρῶν χειρονομιῶν, δηλαδή χειρονομιῶν πού ὅλο καὶ πὺ λίγη σχέση ἔχουν μὲ τὴν παρούσα πραγματικότητα τοῦ λαοῦ. Ἡ εθνικὴ κουλτούρα εἶναι τὸ σύνολο τῶν προσπαθειῶν πού γίνονται ἀπὸ ἕνα λαὸ σὸ πλάνο τῆς σκέψης γιὰ νὰ περιγραφεῖ, νὰ δικαιωθεῖ καὶ νὰ τραγουδηθεῖ ἡ δράση πού μέσα ἀπ' αὐτὴν ὁ λαὸς συγκροτήθηκε καὶ διατηρήθηκε. Ἡ εθνικὴ κουλτούρα στὶς ὑπανάπτυκτες χῶρες πρέπει λοιπὸν νὰ τοποθετεῖται σὸ κέντρο τοῦ ἴδιου τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ αγώνα πού διεξάγουν αὐτὲς οἱ χῶρες. Οἱ Ἀφρικανοὶ ἄνθρωποι τῆς κουλτούρας πού μάχονται ἀκόμα στ' ὄνομα τῆς νεγρο-ἀφρικανικῆς κουλτούρας, πού πολλαπλασιάζουν τὰ συνέδρια στ' ὄνομα τῆς ἐνότητος αὐτῆς τῆς κουλτούρας, πρέπει νὰ καταλάβουν ὅτι ἔτσι ἡ δραστηριότητά τους θὰ καταστήσει νὰ συγκρίνει συντρίμια ἢ σαρκωφάγους.

Δὲν ὑπάρχει κοινὸ πεπρωμένο τῆς εθνικῆς κουλτούρας τῆς Σενεγάλης καὶ τῆς Γουϊνέας, ἀλλὰ κοινὸ πεπρωμένο τῶν ἐθνῶν Γουϊνέα καὶ Σενεγάλη, τῶν δυναστευμένων ἀπὸ τὴν ἴδια γαλλικὴ ἀποικιοκρατία. Ἄν θελοῦμε ἡ εθνικὴ κουλτούρα τῆς Σενεγάλης νὰ μοιάζει μὲ τὴν εθνικὴ κουλτούρα τῆς Γουϊνέας, δὲν φτάνει οἱ ἡγέτες τῶν δύο χωρῶν νὰ ἀποφασίσουν νὰ θέσουν τὰ προβλήματα σὲ γειτονικὲς προοπτικὲς: ἀπελευθερωτικὸ πρόβλημα, συνδικαλιστικὸ πρόβλημα, οἰκονομικὰ προβλήματα. Ἀκόμα καὶ τότε δὲν θὰ μπορούσε νὰ ὑπάρξει ἀπόλυτη ταυτότητα γιατί ὁ ρυθμὸς τοῦ λαοῦ κι ἐκεῖνος τῶν διοικούντων δὲν εἶναι ὁμοιόμορφος.

Δὲν μποροῦν νὰ ὑπάρξουν πολιτισμοὶ ἀπόλυτα ὅμοιοι. Ἄν φανταζόμαστε πὺς θὰ κάνουμε νέγρικη κουλτούρα ξεχνᾶμε πὺς οἱ Νέγροι τείνουν νὰ ἐξαφανιστοῦν, καθὼς ἐκεῖνοι πού τοὺς δημιούργησαν βλέπουν τὴν ἐξαφάνιση τῆς οἰκονομικῆς καὶ πολιτιστικῆς ἀνωτερότητάς τους (5). Δὲν θὰ

5. Στὴν τελευταία ἀπονομὴ βραβείων στὴν Ντακάρ, ὁ πρόεδρος τῆς Σενεγαλέζικης Δημοκρατίας, Λεοπόλντ Σενγκόρ, ἀπόφασισε νὰ ἐγγράψει σὸ πρόγραμμα τὴ μελέτη τῆς ἰδέας «νε-

υπάρξει μαύρη κουλτούρα, γιατί κανένας πολιτικός δεν φαντάζεται πώς προορισμός του είναι να δημιουργήσει μαύρες δημοκρατίες. Το πρόβλημα είναι να ξέρουμε τη θέση που αυτοί οι άνθρωποι έχουν την πρόθεση να δώσουν στο λαό τους, τον τύπο των κοινωνικών σχέσεων που αποφασίζουν να εγκαθιδρύσουν, την ιδέα που έχουν σχηματισμένη για το μέλλον της ανθρωπότητας. Αυτό έχει σημασία. "Ολα τα υπόλοιπα είναι φιλολογία κι απάτη.

Το 1959, οι Άφρικανοί άνθρωποι της κουλτούρας, που συγκεντρώθηκαν στη Ρώμη, δεν έπαυαν να μιλάνε για ε-νότητα. Άλλά ένας από τους μεγαλύτερους ύμνητές αυτής της πολιτιστικής ενότητας, ο Ζάν Ραμπεριανανζιάρα, είναι σήμερα ύπουργός της κυβέρνησης της Μαδαγασκάρης και απ' αυτή τη θέση αποφάσισε με την κυβέρνησή του να πάρει θέση ενάντια στον άλγερινό λαό στη συνέλευση των Ήνωμένων Έθνων. Ο Ραμπέ, εν ήταν πιστός στον έαυτό του θά έπρεπε να έχει παραιτηθεί απ' αυτήν την κυβέρνηση, να έχει καταγγείλει αυτούς τους ανθρώπους που ισχυρίζονται πως ένσαρκώνουν τη θέληση του λαού της Μαδαγασκάρης. Οί ένεγνήντα χιλιάδες νεκροί της Μαδαγασκάρης δεν ανέθεσαν στον Ραμπέ ν' άντιταχθεί στη γενική συνέλευση των Ήνωμένων Έθνων στους πόθους του άλγερινού λαού.

Η νεγρο-άφρικανική κουλτούρα πυκνώνει γύρω από την πάλη των λαών κι όχι γύρω από τ' τραγούδια, τ' ποιήματα ή τ' φολκλόρ· ο Σενγκόρ που επίσης είναι μέλος της Άφρικανικής Έταιρίας Κουλτούρας και που έργαστηκε μαζί μας σχετικά μ' αυτό τ' θέμα της άφρικανικής κουλτούρας, δεν φοβάται ούτε κι αυτός να δώσει διαταγή στην έπιτροπή του να υποστηρίξει τις γαλλικές θέ-

γροσύνη». "Αν ή φροντίδα που έκφράστηκε από τον πρόεδρο της δημοκρατίας της Σενεγάλης είναι ιστορικής τάξης, δεν μπορούμε παρά να συμφωνήσουμε μαζί του. "Αν αντίθετα πρόκειται για την κατασκευή μαύρων συνειδήσεων, αυτό σημαίνει άπλως ότι γυρίζει τη ράχη του στην ιστορία, που έχει ήδη άρχισει να έξαφανίζει την πλειονότητα των «νέγρων».

σεις περί Άλγερίας. Η προσχώρηση στην νεγρο-άφρικανική κουλτούρα, στην πολιτιστική ένότητα της Άφρικης, περνάει πρώτα από μιá άνευ όρων ύποστήριξη του άπελευθερωτικού άγώνα των λαών. Δεν μπορούμε να θέλουμε τη λάμψη της άφρικανικής κουλτούρας αν δεν συμβάλουμε συγκεκριμένα στην ύπαρξη των συνθηκών αυτής της κουλτούρας, δηλαδή στην άπελευθέρωση της ήπειρου.

Αέω πως καμιά όμιλία, καμιά διακήρυξη περί κουλτούρας δεν θά μ'ας άποσπάσει από τ' θεμελιακό καθήκον μας που είναι ή άπελευθέρωση του έθνικού έδάφους, ένας άγώνας κάθε στιγμή ενάντια στις καινούργιες μορφές της άποικιοκρατίας, μιá πεισματική άρνηση να μαγέψουμε ό ένας τον άλλον στην κορυφή.

